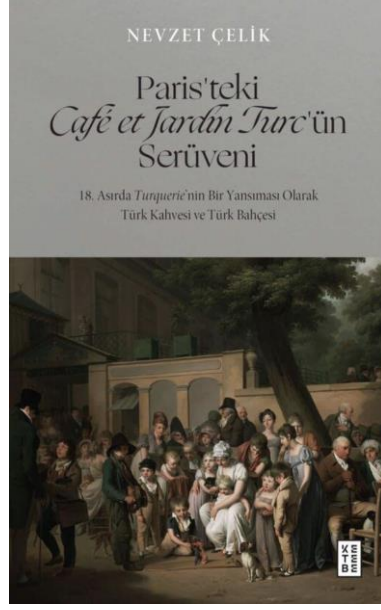

Paris'teki *Café et Jardin Turc*'ün Serüveni: 18. Asırda *Turquerie*'nin Bir Yansıması Olarak Türk Kahvesi ve Türk Bahçesi

Nevzet Çelik

İstanbul, Ketebe Yayınları, 2024, 152 sayfa, ISBN: 978-625-6698-93-2.

Hatice MİZAN*

18. yüzyıl Avrupa'sında, özellikle de Paris gibi kültürel merkezlerde, Doğu'ya duyulan hayranlık ve merak sanat, mimari ve toplumsal yaşamın pek çok alanında kendine yer buldu. Oryantalizmin yükselişiyle birlikte, Osmanlı kültürüne ait unsurlar Batı'da hem egzotik hem de estetik bir zenginlik olarak algılandı. Bu ilgi yalnızca edebiyat ya da görsel sanatlarla sınırlı kalmadı; kamusal mekânlar, bahçeler, kafeler ve eğlence alanları da bu etkileşimden nasibini aldı.

Nevzet Çelik'in yazdığı ve 2024 yılında Ketebe Yayınlarından çıkan *Paris'teki Café et Jardin Turc'ün Serüveni* adlı kitap, 1780 yılında Paris'te kurulan ve yaklaşık bir asır boyunca varlığını sürdüren *Café et Jardin Turc* adlı mekânın tarihsel serüvenini ele alan kapsamlı bir çalışmadır. Yaklaşık üç yıla yayılan arşiv ve kaynak araştırmalarına dayanan bu kitap, *Café et Jardin Turc*'ün yalnızca fiziksel bir mekân olmanın ötesinde, 18 ve 19. yüzyıl Paris'inin sosyal, kültürel ve estetik dönüşümleriyle nasıl iç içe geçtiğini gözler önüne sermektedir. Kitapta, dönemin popüler sanat, eğlence ve kültür ortamları içinde kendine özgü bir yer edinmiş olan bu mekânın, özellikle oryantalist temalar üzerinden Avrupa'da nasıl bir Doğu imgesi inşa ettiğine dair çarpıcı örnekler sunulmaktadır.

Çalışmanın metodolojisi, akademik tarih (academic history) ilkeleri çerçevesinde şekillenmekte; dönem kitapları, basılı görseller, müzik ve tiyatro dergileri gibi çok çeşitli kaynaklar ışığında *Turquerie* akımı ve bu akımın Fransız sanat ve kültüründeki etkileri derinlemesine incelenmektedir. Bu yönüyle kitap,

* Yüksek Lisans Öğrencisi, FSMVÜ Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, hatice.mizan@stu.fsm.edu.tr

hem tarih yazımı hem kültürel analiz hem de görsel malzeme değerlendirmesi açısından zengin ve çok katmanlı bir yaklaşım sunmaktadır.

Çelik, *Café et Jardin Turc* konusuna kişisel bir merakla yaklaşarak bu çalışmanın temellerini attığını ifade eder (s. 12). Paris'te satın aldığı, Jonathan Fenby'nin Fransa tarihi üzerine yazdığı bir kitapta *Jardin Turc* ifadesine rastlaması, onu bu mekânın izini sürmeye yönlendirmiştir. Sadece birkaç satırda övgüyle bahsedilen bu isim yazarın ilgisini çekmiş; böylece küçük bir araştırma niyetiyle başlayan süreç, neredeyse üç yıla yayılan kapsamlı bir çalışmaya dönüşmüştür. Zaten Paris'te yaşayan yazar için bu araştırmayı derinleştirmek, hem kaynaklara ulaşım hem de mekânsal gözlem açısından mümkün olmuş; böylece arşiv belgeleri ve yerinde incelemeler bu çalışmaya güçlü bir zemin sağlamıştır. Bunlara ek olarak çeşitli film ve tiyatro sahnelerinden örneklerle de sık sık karşılaşmaktayız. Hemen her bölümde harita görsellerinden, fotoğraf ve resimlerden de fazlaca faydalanılmıştır.

Kitabın ilk iki bölümü, *Café et Jardin Turc*'ün tarihsel bağlamını kavrayabilmek için 18 ve 19. yüzyıl Paris'ine bir arka plan sunmaktadır. Yazar, öncelikle *Boulevard du Temple* olarak bilinen ve *Jardin Turc*'ün de üzerinde yer aldığı bulvar özelinde bir analiz yapar. Bu çerçevede, 28 Temmuz 1835'te tam da *Café et Jardin Turc*'ün önünde Kral Louis-Philippe'e düzenlenen suikast girişimi ayrıntılı bir şekilde aktarılmaktadır. Bu olayda 19 kişinin hayatını kaybettiği ve saldırının ardından çok sayıda yaralının da *Jardin Turc*'ün içine taşındığı, hatta mekânın geçici bir ambulans alanına dönüştürüldüğü belirtilir. Bu trajik hadise, sadece dönemin siyasi atmosferine ışık tutmakla kalmaz, aynı zamanda *Jardin Turc*'ün toplumsal bellekte nasıl yer ettiğini de ortaya koyar. Yazar, *Boulevard du Temple*'in *cinayet bulvarı* olarak anıldığını aktarırken, bu bulvarın tarihsel süreklilik içinde ne denli olaylı ve çok katmanlı bir mekân olduğunu gözler önüne serer. Bu bulvarda çekilen bir görüntünün, bugün *dünyanın bilinen ilk fotoğrafı* olarak kayıtlara geçmiş olması da ilgi çekicidir. Bu iki bölümde ayrıca *Café et Jardin Turc*'ün yalnızca mimari ve fiziksel bir yapı olmadığını, 19. yüzyıl Paris'inde önemli bir sosyalleşme, buluşma ve temsil alanı olarak işlev gördüğünün altı çizilir. Mekân, *Türk Kahvesi* ve *Türk Bahçesi* olarak adlandırılmasıyla, dönemin *Turquerie* modasının da önemli bir taşıyıcısı hâline gelmiştir. *Jardin Turc*, *Boulevard du Temple*'in en görkemli yapılarından biri olarak öne çıkarılırken, Paris Belediyesi'nin 2009 yılında yayımladığı bir kent çalışmasında yer alan illüstrasyonla bu iddia görsel olarak da desteklenmiştir. Ayrıca, 1995 yılında Fransız film eleştirmenleri tarafından tüm zamanların en iyi filmi seçilen *Les Enfants du Paradis* (Cennetin Çocukları) filminde, hikâyenin geçtiği bu bulvar ve *Jardin Turc*, hem anlatı hem de görsel atmosfer bakımından önemli bir yere sahiptir. Filmdeki bazı kilit sahnelerin *Jardin Turc*'te geçmesi, bu mekânın hem tarihî hem kültürel bir hafıza alanı olarak taşıdığı değeri pekiştirir.

Üçüncü bölümde, *Café et Jardin Turc*'ün ortaya çıkışını hazırlayan kültürel zemin olan *Turquerie* akımı ele alınır. Bu akım, 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'da özellikle sanat, mimari, müzik ve giyim gibi alanlarda ilham kaynağı hâline gelmesiyle yaygınlaşmıştır. Ferriol'un gravür koleksiyonu gibi dönemin önemli görsel kaynaklarına, opera ve tiyatro eserlerine ve dönemin modasına yapılan

referanslarla, *Turquerie*'nin toplumsal ve sanatsal alandaki etkileri somutlaştırılır. Yazar, 1672–1739 yılları arasında Fransa'da Osmanlıları konu alan 13 trajedinin sahnelenmiş olduğunu vurgulayarak bu ilgiyi dramatik sanatlar üzerinden de belgelendirir. Özellikle 1683'teki II. Viyana Kuşatması sonrasında Avrupa'ya yayılan Osmanlı müziği, el yazmaları ve diğer materyallerin bu süreci hızlandığı belirtilir. Yazar, bu dönemde Osmanlı topraklarına seyahat eden Batılı gözlemcilerin yazı ve çizimlerinin, Avrupa kamuoyunun Osmanlı'ya dair algısının dönüşmesinde etkili olduğuna dikkat çeker; nefretin, yerini zamanla hayranlığa bıraktığını ifade eder. Bu bağlamda *Café et Jardin Turc*'ün, yalnızca bir kahvehane değil, Osmanlı'ya duyulan estetik ve kültürel hayranlığın da bir yansıması olduğu ortaya konulur.

Dördüncü ve beşinci bölümlerde kahvenin Paris'e gelişi ve ilk kafelerin kuruluş süreci detaylandırılır. Yazar, kahvenin Avrupa'ya ulaşmasında özellikle Osmanlı elçileriyle tüccarlarının büyük rol oynadığını vurgular. 1669'da Sultan IV. Mehmet'in elçisi Süleyman Ağa'nın Paris'te verdiği kahveli ikramlar ve ardından açılan ilk kahvehaneler bu sürecin önemli dönüm noktaları olarak ele alınır. Kahvenin Paris'te yayılmasında Osmanlı modelinin etkili olduğu, mimariden servise kadar İstanbul kahvehanelerinin örnek alındığı belirtilir. Yazar, *Turquerie* etkisinin somut bir uzantısı olarak kahve, halı, sofa gibi Osmanlı'ya özgü tüketim ürünlerinin Batı'da nasıl popülerleştiğini anlatır; Türk kahvesinin lüks ve zevkli tüketimle özdeşleşerek bir yaşam tarzına dönüştüğünü ifade eder. Bu bağlamda, Papa VIII. Clement'in kahveyi önce *şeytanın Müslümanlara armağanı* olarak yasaklayıp, sonra lezzetini övgüyle anarak tüketimine izin vermesi gibi çarpıcı anekdotlar bölüme renk katar. Ayrıca Paris'teki *Café Turc*'ün Osmanlı stilinde dekore edilmesi ve İstanbul'daki bir kahvehanenin ambiyansını yansıtması, bu kültürel aktarımın en dikkat çekici örneklerinden biri olarak sunulur.

Sonraki bölümde, kahvehanelerin sosyal ve entelektüel yaşamda üstlendiği rol üzerinde durulur. Paris'teki kafelerin, açıldığı andan itibaren fikirlerin geliştiği; düşünürlerin, yazarların ve sanatçıların buluştuğu önemli merkezler olduğu vurgulanır. Özellikle *Jardin Turc*'ün, 1830'larda entelektüel çevrelerin uğrak noktalarından biri olduğu belirtilerek, bu mekânın yalnızca bir kahvehane değil, dönemin kültürel nabzını tutan bir buluşma alanı olduğu gösterilir. *Jardin Turc*, Fransız Devrimi öncesi ve sonrası hem aristokratların hem de burjuvazinin tercih ettiği seçkin bir mekân olarak öne çıkar. Devrim sonrası birçok mekân değişime uğrasa da *Jardin Turc*, müzikli geceleri ve şatafatlı atmosferiyle yeniden popülerlik kazanır. Mekân, elit çevrelerin mekânı olsa da halkın ve devrimin belleğinde saygın bir yer edinmiş, 19. yüzyıl ortalarına dek varlığını sürdürmüştür.

Bu ve sonraki birkaç bölümde yazar, *Café et Jardin Turc*'ün Paris'in kültür, sanat ve sosyal yaşamındaki yerini daha derinlikli biçimde analiz etmiştir. Pek çok yazarın makalelerine, anılarına ve hikâyelerine başvurarak bu mekânda oynanan oyunlar, verilen konserler, sahnelenen operalar ve burayı ziyaret eden isimler üzerinden kafenin etkisini gözler önüne sermiştir. Mekânın tarihsel önemini vurgulamak için hem edebî hem müzikal pek çok kaynaktan örnekler sunmuştur. Örneğin ilk olarak 1782 ve 1813 yıllarında yayımlanan kitaplarda *Jardin Turc*'ün Paris'in en güzel bahçelerinden biri ve göz kamaştırıcı bir eğlence alanı olarak tanımlandığı aktarılır. Victor Hugo gibi yazarların eserlerinde de *Café Turc*'ün

izlerine rastlandığı belirtilir. Tüm Paris'in en iyi bilardocularının burada bulunduğu da bir referansla gösterilmektedir.

Sondan bir önceki bölümde yazar, *Café et Jardin Turc*'te bir Türk köşkü ve minare yapısından bahsederek mekâna dair dikkat çekici mimari detayları aktarır. Minarenin tam olarak ne zaman ve ne amaçla yapıldığı bilinmemekle birlikte, kimi kaynaklarda yer aldığı belirtilir. Hatta 1818 tarihli bir gazetede, mekân sahibinin egzotik ilgiyi artırmak için bahçeye bir cami inşa ettirdiği ve burada en kaliteli yiyecek-içeceklerin sunulmaya devam edileceği yazılmıştır.

Son bölümde yazar, “*Café et Jardin Turc*'e Dair Son Veriler” başlığı altında, mekânın 1860'lara doğru eski ihtişamını yitirmeye başladığını ancak Paris ve dünya genelinde tanınmışlığını uzun süre koruduğunu belirtir. Bu bölümde ayrıca, kitabın kapağında da yer alan “Entrance to the *Jardin Turc*” tablosu üzerinden dönemin sosyolojik ve sanatsal atmosferine dair bir analiz yapılır. Ressam Boilly'nin eseri, Napolyon dönemi Paris'inde *Jardin Turc*'ün önünde bir bulvarda toplanan farklı sınıflardan Parislileri tasvir eder; böylece *Café et Jardin Turc*'ün kültürel bir kesişim noktası olarak oynadığı rol görsel ve tarihsel bağlamda pekiştirilmiş olur.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Nevzet Çelik'in bu eseri, tarihçi kimliği olmayan bir yazarın disiplinler arası bir bakışla, son derece titiz bir arşiv taraması sonucu ortaya koyduğu etkileyici bir çalışma olarak öne çıkıyor. Paris'te yaşamasının da katkısıyla, 18 ve 19. yüzyıla ait pek çok nadir kaynağa ulaşabilmiş olması eseri güçlendiriyor. Yazar, sadece yazılı belgelerle değil, döneme ait görsel malzemelerle de zenginleştirdiği anlatısıyla, *Café et Jardin Turc*'ün kültürel ve sosyal tarihini çok boyutlu bir şekilde ortaya koyuyor. Bu yönüyle eser, özellikle kültürel tarih, Osmanlı etkisi, kent belleği ya da kahve kültürüyle ilgilenen araştırmacılar ve meraklılar için oldukça değerli bir kaynak niteliğindedir. Öte yandan, bazı bölümlerde detayların yoğunluğu ve örneklerin fazlalığı, konuyla derinlemesine ilgilenmeyen okuyucular için yorucu ya da fazla spesifik gelebilir. Ancak ilgi duyanlar için, kitabın bu yönü zenginleştirici ve doyurucu bir okuma deneyimi sunuyor. Genel itibarıyla kitap, hem metodik yaklaşımı hem de kültürel iz sürücülüğü açısından dikkat çekici ve özgün bir eser olarak değerlendirilebilir.